

Андрій Блануца
(Національна Академія Наук України, Кіjów)

«Українні» прикордонні замки та їхня адміністрація: структура, повноваження, влада

«Українні» прикордонні замки склали важливу систему укріплень та оборони південних/«українських» кордонів Великого князівства Литовського від часу входження українських земель до його складу й до середини XVI ст., коли вони були включені до новоствореної держави Речі Посполитої. Маючи важливе значення для центральної влади з огляду на постійну загрозу від кочовиків на південних рубежах ВКЛ литовські володарі намагалися вирішити проблему обороноздатності шляхом покладення таких функцій на місцеве населення. Така політика була результатом браку державних фінансів та ресурсів для здійснення широкомасштабних заходів оборони своїх кордонів. Тож неабияке значення у цих умовах набував інститут староства/намісництва у ВКЛ, особливо у прикордонних замках, тобто укріплених містах на українських землях ВКЛ, адже татарські походи та методичні вилазки досягали навіть і білоруських та литовських земель ВКЛ. Тому великі князі литовські призначали старостами чи намісниками впливових та здібних до воєнної справи у регіоні шляхтичів-адміністраторів, яким надавалися широкі повноваження на ввірених їм територіях, що прилягали до того чи іншого замку. Нерідко такими старостами були особи не лише шляхетського походження, а й князівського. До того ж багатьох з них дослідники пов'язують із першими козацькими ватажками¹.

¹ А. Яковлів, *Намісники, державці і старости господарського замку Черкаського в кінці XV і в XVI вв.*, Кіjów 1907, s. 1-15; тежже, *Бунт черкасець і каневцець в 1536 году*, „Україна” R 1, t. 1, Кіjów 1907, s. 81-96; Б. Черкас, *Остафій Дашкович – черкаський і катівський староста XVI ст.*, „Український історичний журнал” 2002, № 1, s. 53-67; тежже, *Один з перших козацьких «гетьманів» Семен Полозович*, „Запорозька Старовина” t. 3, Zaporozhe 2005, s. 105-111; тежже, *Семен Полозович, [w] Полководці Війська Запорозького*, ks. 2, Кіjów 2004, s. 8-12; тежже, *Остафій Дашкович, [w] тамже*, s. 14-36; тежже, *Прикордонний староста Семен Полозович*, „Український історичний збірник” Кіjów 2004, wyd. 7, s. 95-105; Т. Чухліб; І. Ворончук, *Родовід князів Ружинських: відоме і невідоме (доповнення і уточнення за матеріалами гродських і земських актів Волині XVI – початку XVII ст.)*, [w] *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Збірник наукових праць*, Łuck 2004, s. 15-18; А. Блануца, *Князівська родина Ружинських*, „Волонтер” 2012, №4, s. 58-61.

Власне, система укріплень у ВКЛ складалася з двох оборонних ліній. Перша включала замки, такі як Канів, Черкаси, Звенигород, Брацлав та Вінницю, що проходили по Південній Київщині та Східному Поділлі. Сюди ж можна включити Чорнобильський та Овруцький замки. Канівський та Черкаський замки мали створити заслін татарським походам, що скеровувалися у напрямку до Вільни, столиці ВКЛ. Замки ж у Звенигороді, Брацлаві та Вінниці – унеможливити просування татар на Волинь і Червону Русь. Другу оборонну лінію склали замки в Острі, Любечі, Києві, Житомирі, Кременці, Луцьку та Володимирі. Проте і ці укріплення татари не раз долали на своєму шляху, а часто просто їх оминали, бо вони були менш вдало розташовані з точки зору географії татарських нападів². Тому ці замки більше відігравали роль порятунку населення навколишніх поселень під час чергових татарських вторгнень³.

В історіографії тема ролі намісників/старост в основному розглядалася з позицій ідентифікації осіб старост в окремих замках (А. Яковлів), опису діяльності старости як історичного діяча (Б. Черкас, В. Поліщук) та взаємовідносин старост/намісників з підвладним населенням (М. Кром). На мою думку, М. Кром схематично пояснює специфіку намісницьких/старостинських урядів у ВКЛ, акцентуючи увагу на «частій зміні намісників у багатьох землях», що призводило до частих зловживань з їхнього боку та неможливості закріплення за ними лідерства у регіоні серед православного населення, за винятком волинських князів⁴, а також представників панських родів. Наприклад, Остафій Дашкович посідав уряд черкаського і канівського старости 21 рік. Цей приклад є єдиним винятком такого довгого перебування на старостинському уряді, тоді як інші урядники протримувалися на ньому у середньому до трьох-чотирьох років. Справа в тому, що часта зміна намісників була наслідком впроваджуваної політики віленського двору у подоланні місцевого корпоративізму⁵, як і здійснювана великими князями литовськими політика земельних надань, коли земельні володіння князівських та шляхетських родів розпорозувалися по всій території ВКЛ⁶. До того ж після двох-трьохрічного урядування старости часто

² П. Кулаковський, *Роль князя Костянтина Острозького в організації оборони південних рубжів Великого князівства Литовського у першій половині XVI ст.*, [w] *Україна Lithuania: студії з історії Великого князівства Литовського*, Кіjów 2012, т. II [w druku].

³ Chronologia najazdów tatarskich na ziemie ukraińskie, patrz: І.О. Ворончук, *Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники*, Кіjów 2012, s. 576–603.

⁴ М.М. Кром, *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.*, wyd. 2, popr. i uzup., Moskwa 2010, s. 136–137.

⁵ Zdecydowana większość urzędów namiestniczych w WKL pozostawała w jednych rękach od jednego do lat trzech, a wyjątki od tej reguły były rzadkie. Patrz np.: А.Яковлів, *Намісники, державці і старости господарського замку Черкаського в кінці XV і в XVI вв.*, Кіjów 1907, s. 1–15.

⁶ Patrz np.: А.Блануца, *Політика земельних надань Сигізмунда II Августа на українських землях Великого князівства Литовського: основні тенденції та джерела дослідження*, [w] *Україна крізь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля, Кіjów 2010, s. 213–232.*

вже не могли справитися з покладеними на них обов'язками, тому переводилися владою на інші уряди ВКЛ.

Як вже зазначалося, на уряд старости/намісника призначалася особа шляхетського походження за рішенням великого князя литовського, яке оформлялося відповідним привілеєм. Наведемо кілька прикладів таких документів. Так, 23 грудня 1507 р. Сигізмунд I Старий видав у Мельнику привілей пану Федору Янушевичу на Володимирське староство з містечком Літовижем і монастирем Святого Спаса, а також всіма волостями в сумі одна тисяча золотих польських до живота⁷. Через хворобу та передчасну смерть Ф. Янушевич протримався на даному уряді недовго, бо вже 26 травня 1508 р. великий князь литовський своїм привілеєм надав кн. Андрію Олександровичу Сангушку замок і місто Володимир з всіма волостями до сплати однієї тисячі золотих польських, сплативши спочатку таку суму дружині покійного пана Федора Янушевича⁸. Так як Володимирський замок відносився до другої лінії оборони й був у більш безпечній зоні, тому місцеві намісники мусили з усіх замкових доходів сплачувати до господарської скарбниці певну грошову суму, що не практикувалося у замках першої оборонної лінії, де всі замкові прибутки йшли на забезпечення оборонних функцій.

Тож які повноваження отримував староста/намісник від верховного правителя ВКЛ щодо ввіреного йому замку й населення. По-перше, він був представником великого князя на місці, від імені володаря здійснював керівництво по обороні та життєдіяльності замку й навколишньої території, що до нього прилягала. Це виражається, зокрема, в наданні місцевому нобілітету землі й маєностей за несення прикордонної служби. Документально такі дії зафіксовані у підтверджувальних документах великих князів литовських, якими вони засвідчували правочинність земельних пожалувань старост/намісників. Наприклад, 30 серпнем 1507 р. датований Підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого зем'янину Брацлавського повіту Семену Кішці на селища Ханів, Ошитків, Ошпекове, Пальчикове та озеро Удеч у Брацлавському повіті вічним правом. Підставою для підтвердження селищ стали надавчі листи Казимира та Олександра Ягеллончика, а також брацлавського намісника кн. Михайла Васильовича Чорторийського⁹. 12 березня 1536 р. Сигізмунд I Старий своїм листом підтвердив Грицьку Олексієвичу право на володіння сільцем Новоселицею у Вінницькому повіті, записаного йому черкаським і канівським старостою Остафієм Дашковичем вічним правом¹⁰. Очевидно, що у час, коли Грицько

⁷ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514): Užrašymų knyga 8, oprac. A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Wilno 1995 [dalej: LM 8], s. 243–244.

⁸ LM 8, s. 256–257.

⁹ LM 8, s. 217.

¹⁰ Российский государственный архив древних актов [dalej: РГАДА], зesp. 389, inw. 1, sygn. 17, k. 612–613.

Олексієвич отримав указане село у власність Остафій Дашкович тимчасово поєднував уряди канівського і черкаського старости з вінницьким.

У 20-х роках XVI ст. активно фігурує в актах ЛМ овруцький намісник пан Михайло Халецький. Так, 10 жовтня 1522 р. він за наказом Сигізмунда I Старого надав Довмату Єремесвичу пусту землю в Овруцькому повіті¹¹, а 7 жовтня 1524 р. також за наказом великого князя литовського надав овруцькому зем'янину Федку Омеляновичу Вешняку пусту землю і пусте Зенківське дворище в Овручі¹². Розпорядчим листом від 16 вересня 1523 р. Сигізмунд I Старий наказував овруцькому наміснику ув'язати господарського слугу Федка Омеляновича у пусту путну Волненицьку землю і пусте дворище в Овручі¹³. Як бачимо, у цьому випадку на намісника покладалися функції виконання наказів та розпоряджень верховного правителя.

Подібні розпорядження й накази великого князя литовського адресувалися й іншим старостам/намісникам. Наприклад, документально зафіксовані розпорядження Сигізмунда I Старого (Вільно. – 23.11.1522 р.) до чорнобильського намісника пана Михайла Павші з наказом надати Матвію Заморенку путного чоловіка Мартина Зеньковича із його землею у Чорнобильському повіті¹⁴; (Краків. – 08.01.1523 р.) до луцького старости кн. Федора Михайловича Чорторийського з наказом надати браславському зем'янину Івашку Красносільському село у Луцькому повіті, замість наданого раніше, проте так і не отриманого села Свинюхи¹⁵; (Краків. – 01.02.1524 р.) до луцького ж старости з наказом надати луцькому пушкарю Петру Скуйбіді пусту Кречківську ділянку землі у Луцьку, в передмісті на Гнідаві¹⁶; (Краків. – 17.03.1524 р.) до кременецького намісника пана Якуба Монтовтовича з наказом ув'язати господарського дворянина Василя Семеновича Нечая у чотири пустих дворища у селі Супунові у Кременецькому повіті¹⁷.

Литовські правителі практикували переведення талановитих старост-адміністраторів з одного староства на інше, вочевидь, для покращення ситуації обороноздатності на більш небезпечних ділянках кордону. Прикладом цього може слугувати діяльність низки старост/намісників. Зокрема, Семен Федорович (Сенко, Щасний) Полозович упродовж 1501–1503 рр. обіймав уряд черкаського старости, а після 1507 р. вже фігурує в якості овруцького намісника. У жовтні 1507 р. він отримує підтвердження Сигізмунда I Старого на володіння селом Жуховичі в Мозирському повіті вічним правом згідно з привілеєм великого князя литовського Олександра

¹¹ Lietuvos Metrika. Kn. 12 (1522–1529): Užrašymų knyga 12, oprac. D. Antanavičius i A. Baliulis, Wilno 2001 [dalej: LM 12], s. 158.

¹² LM 12, s. 333.

¹³ LM 12, s. 247–248.

¹⁴ LM 12, s. 171.

¹⁵ LM 12, s. 200.

¹⁶ LM 12, s. 277–278.

¹⁷ LM 12, s. 291.

Ягеллончика¹⁸. Після смерті черкаського старости кн. Василя Дашковича, свого наступника по уряду, у 1508 р. Сенко Полозович виклопотав привілей у Сигізмунда I Старого на маєток Гостомляни в Київському повіті, Ставок у Житомирському повіті, Глядковичі в Овруцькому повіті, яким володів В. Дашкович, які раніше були відібраних від князів Глинських за спробу державного перевороту. Указані маєтності С. Полозович отримав на правах вотчинного володіння¹⁹. Наступного року він отримав великокнязівський привілей на маєтки кн. Василя Нікольського: Котчин або Деречин, а також інші частини володінь Гостомль у Київському повіті, Ставок у Житомирському повіті та Гладковичі в Овруцькому повіті вічним правом²⁰.

Ставши овруцьким намісником, С. Полозович ініціював реформування системи повинностей овруцьких міщан, які зобов'язувалися утримувати сторожу від татар, яка насправді ними кілька років не забезпечувалася. Тому новий намісник попросив у Сигізмунда I Старого перенести сторожову повинність на себе, беручи й використовуючи на ці цілі кошти зі сплати податків з овруцьких корчем²¹. Згодом (1516 р.) він отримав підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого на пусту землю Лемешівщину на р. Прип'яті у Білосороцькій волості Київського повіту, данину київського воеводи пана Андрія Немировича, вічним правом²². У 20-х роках XVI ст. він отримує повноваження відновлення містечка Річиці на Мозирщині поблизу своїх родових володінь, досить небезпечному регіоні, де часто навідувалися не лише татарські загони, а й московські війська. На схилі своїх літ (1529 р.) за військові заслуги С. Полозович отримав відновлену ним Річицю у пожиттєве володіння²³.

Часто після врядування на прикордонних замках достойні представники нобілітету у винагороду отримували значні земельні володіння або ж підвищення у владних структурах ВКЛ. Наприклад, після трирічного старостування у Черкаському замку (з 1508 по 1511 рр.) кн. Тимофій Іванович Капушта у 1511 р. отримав привілей Сигізмунда I Старого на села Малевичі, Хишине, Біловежі і Радомль у Київському повіті вічним правом²⁴.

У цьому ж році великий князь литовський своїм листом підтвердив кременецькому наміснику Якубу Монтовтовичу право на маєтки Млинове (данина господаря) і Пскулове (купівля) у Луцькому повіті вічним правом²⁵. У квітні 1524 р. господар пожалував пані Михайлової Павшиній Людмилі маєтки

¹⁸ LM 8, s. 223–224.

¹⁹ LM 8, s. 252.

²⁰ LM 8, s. 315–316.

²¹ Б. Черкас, *Семен Полозович...*, s. 9.

²² Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518): Užrašymų knyga 9, oprac. K. Pietkiewicz, Wilno 2003 [dalej: LM 9], s. 316–317.

²³ Б. Черкас, *Семен Полозович...*, s. 10–12.

²⁴ LM 8, s. 435–436.

²⁵ LM 9, s. 112.

Дорогин, Клещевичі і Кацовичі у Київському повіті вічним правом, що перейшли їй по смерті чоловіка, вже згадуваного мною чорнобильського старости²⁶.

Ще один черкаський староста пан Андрій Якубович Немирович (1511–1514 рр.), котрий змінив на цьому уряді кн. Т.І. Капусту, посів уряд київського восводи. І вже у якості намісника Київської землі він у 1532 р. виконував доручення Сигізмунда I Старого, сутність якого полягала у тому, щоб надати кн. Дмитру Романовичу Віденецькому маєтності у Київському повіті: Ухобне, Углядковичі, Білий Берег, Виточів, Мартиновичі, Хвойники, Острі Лядовичі, Новосілки та двір з пустовщинами у Києві, успадковані від тестя Семена Полозовича за правом близькості²⁷.

Ще наприкінці XV ст. черкаським старостою був кн. Богдан Федорович Глинський, котрий заклав початки стрімкої політичної кар'єри своїх нащадків. Вони ж на початку XVI ст. здійснили спробу державного перевороту, який виявився невдалим. Унаслідок цього Сигізмунд I Старий позбавив всіх привілеїв та маєтностей князів Глинських у ВКЛ. Тому всі їхні володіння у результаті кількох років були роздані господарським служебникам. Зокрема, у 1508 р. Сигізмунд I Старий надав кн. Федору Корецькому село Суццани в Олевську у Київському повіті, відібраного у кн. Івана Глинського²⁸, а вже наступного року своїм привілеєм пожалував Андрія та Дмитра Івашенцовичів маєтками кн. Івана Глинського: Рют Новий і Старий, Тоганів, Очків, Новосільці, Костомирів та села і селища Кам'яне, Опачичин, Мухойдовичі, Кобановичі, Максимовичі, Загальці, Скубричі, Жерове, Копилове, Новостав, Совку, Воронине, Борисів у Київському повіті, а також двір у Києві та двір в Овручі вічним правом²⁹.

Упродовж XVI ст. низку намісницьких урядів у ВКЛ обіймали представники князівського роду Сангушків. Так, володимирським старостою почергово були кн. Андрій Олександрович (1508–1531 рр.; перед цим був кременецьким намісником (1498–1502 рр.), брацлавським та вінницьким намісником (1500–1507 рр.) та його син кн. Федір Андрійович (1531–1547/48 рр.; з 1544 р. додатково обійняв уряд брацлавського та вінницького старости) Сангушковичі. Перший у 1509 р. отримав привілей Сигізмунда I Старого на людей Кричевичів у Хмельницькій волості в Луцькому повіті до «легьшого опатрення»³⁰. Його син кілка разів організував оборону Володимирського замку від татарських нападів, а також виконував земельні розпорядження Сигізмунда I Старого. Так, 10 жовтня 1527 р. кн. Федір Андрійович Сангушкович отримав лист великого князя литовського з наказом надати волинським зем'янам Івашку Русину і Федору Оношковичу маєтності

²⁶ LM 12, s. 295–296.

²⁷ РГАДА, зesp. 389, inw. 1, sygn. 17, k. 251v. –252.

²⁸ LM 8, s. 266.

²⁹ LM 8, s. 320.

³⁰ LM 8, s. 338–339.

пана Івана Хребтовича: дворище у Літогощі і Горсоновському ставі, Чорниці, Четвертню, Портське, Копили, Суск, Годомичі та Смердин за правом близькості³¹.

За заслуги перед господарем володимирський староста отримав привілей (Петриків. – 18.12.1527 р.) на спадкові маєтності пана Івана Хребтовича: дві частин села Портська і Підлозці до часу повернення великого князя литовського³². А шляхом купівель (1533.08.12. – Вільнюс. Підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого володимирському старості кн. Федору Андрійовичу Сангушковичу на куплений у волинського зем'янина Василя Федоровича Юнкевича маєток Обиніж вічним правом³³; 1533.09.10. – Вільнюс. Підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого володимирському старості кн. Федору Андрійовичу Сангушковичу на куплений в Івана та Олехна Богдановичів Княгининських маєток Холоп'яни вічним правом³⁴ та ін.), а також будучи єдиним спадкоємцем маєтностей свого батька, кн. Ф.А. Сангушкович став засновником несухойсько-локацької лінії Сангушків.

Другий син кн. А.О. Сангушковича кн. Роман Андрійович Сангушкович протягом року (з 1516 по 1517 рр.) урядував у Брацлавському і Вінницькому замку. 26 січня 1516 р. він отримав привілей Сигізмунда I Старого на замки Брацлав, Вінницю та Звенигород, наданих у держання до живота³⁵. Кількома днями раніше (23 січня) кн. Р.А. Сангушкович отримав підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого на двір Турійськ і села Болбли, Соловичі і Сільце у Володимирському повіті, господарську данину, вічним правом³⁶. Утім його урядницька кар'єра вже у 1517 р. скінчилася у результаті передчасної смерті.

Упродовж 1542–1559 рр. уряд луцького старости посідав представник іншої лінії князів Сангушків – кн. Андрій Михайлович Сангушкович. Він у червні 1546 р. отримав лист-розпорядження Сигізмунда II Августа з наказом ув'язати угорців Матея і Степана Сербинів в маєток Старійшеве у селі Головбях Луцького повіту «на поживене» до волі і ласки господарської³⁷.

³¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524–1529): Užrašymų knyga 14, oprac. L. Karalius, D. Antanavičius, Wilno 2008 [dalej: LM 14], s. 255.

³² LM 14, s. 256.

³³ РГАДА, зesp. 389, inw. 1, sygn. 17, k. 480–481v.

³⁴ РГАДА, зesp. 389, inw. 1, sygn. 17, k. 490v.–491v.

³⁵ LM 9, s. 214–215.

³⁶ LM 9, s. 175.

³⁷ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў 30 (копія канца XVI ст.), прыг. В. Мянжынскі, Мінск 2008, s. 175–176.

У період судово-адміністративних реформ у ВКЛ уряд луцького старости обіймав кн. Богуш Корецький. Він упродовж 1561–1567 рр. сформував урядницький клан при Луцькому замку³⁸.

У 60-ті роки XVI ст. у Чорнобильському замку старостував пан Філон Кміта. Він 29 березня 1566 р. отримав привілей Сигізмунда II Августа на Чорнобиль та на селища Кубелине і Левківці в Овруцькому повіті, надані в обмін за маєтки Літин, Полтевичі, Солаші та двір у Вінниці у Вінницькому повіті, вічним правом³⁹. Того ж дня великий князь литовський наказав брацлавському каштеляну кн. Андрію Тимофійовичу Капусті ввести у володіння п. Філона Кміту Чорнобилем та згаданими у попередньому листі маєтностями вічним правом⁴⁰. Вже влітку 1568 р. чорнобильський староста виклопотав у господаря підтверджувальний лист на маєток Матейківщину у Київському воєводстві вічним правом⁴¹.

У цей же період кременецьке староство очолював кн. Микола Андрійович Збаразький. Він, зокрема, 25 червня 1564 р. отримав розпорядчий лист Сигізмунда II Августа з наказом надати і посприяти ув'язати господарського служебника Мартина Харлинського у землі і люди в селі Осниках Кременецького повіту на умовах «хлебокормлення»⁴². Зі змісту одного із документів ЛМ дізнаємося про склад кременецького замкового уряду. Так, 10 березнем 1564 р. датується підтверджувальний лист Сигізмунда II Августа *кремонецькому підстарості* (виділено мною – А.Б.) Олекшю Білецькому на куплений ним у кременецьких зем'ян Григорія і Перфа Івановичів Василевських за 135 кіп грошів литовських маєток Молодків на ленному праві⁴³. Як бачимо до складу замкового уряду окрім старости входив також і його помічник – підстароста.

А які ж ще урядники входили до структури замкового уряду і як організаційно функціонував замковий уряд старости/намісника. За визначенням В. Поліщука «замкові уряди – це інститут великокнязівських намісників, що діяли в межах повітів як територіальної організації бояр-шляхти» й далі «це інститут регіонального управління в станово-територіальному суспільстві, яке творилося на землях Русі у складі Великого князівства Литовського»⁴⁴.

³⁸ В. Поліщук, *Урядницький клан луцького старости князя Богуша Корецького (на прикладі Луцького замкового уряду 1561–1567 рр.)*, „Український археографічний щорічник” seria nowa, Kijów-Nowy Jork 2004, wyd. 8–9, s. 266–298.

³⁹ РГАДА, zesp. 389, inw. 1, sygn. 49, k. 4v.–5; sygn. 50, k. 51–52.

⁴⁰ РГАДА, zesp. 389, inw. 1, sygn. 50, k. 52–52v.

⁴¹ РГАДА, zesp. 389, inw. 1, sygn. 258, k. 194–195.

⁴² РГАДА, zesp. 389, inw. 1, sygn. 266, k. 185v.–186.

⁴³ РГАДА, zesp. 389, inw. 1, sygn. 41, k. 377v.–378v.

⁴⁴ В. Поліщук, *Замкові книги волинських урядників як джерело з історії руського регіоналізму у Великому князівстві Литовському другої третини XVI ст.*, [w] *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*, ks. I, t. 19, Kijów 2009, s. 80.

У документах ЛМ практично не зустрічається інформація про склад уряду старости/намісника. Її можна почерпнути із замкових книг, які були продуктом замкового діловодства. Утім, до наших днів таких книг збереглося дуже мало й переважно у фрагментах. За даними В. Поліщука, до складу Луцького замкового уряду часів старостування кн. Богуша Федоровича Корецького (1561–1567 рр.) входили: власне староста, справця староства (почергово кн. Матвій Восильович Четвертинський, Загоровський Петро Богданович, Русин Андрій Іванович, також був і підстаростою), підстароста (почергово Сова Борис Іванович, Хом'як Петро Іванович), писар (почергово Дешковський Василь Васильович, Хребтович Богуринський Іван Іванович, Хом'як Гурин Маскович, Русин Федір Іванович), ворітний (почергово Красовський Войтех, Костевич Василь) та дяк/підписок (Трушович Григорій). До замкового уряду також входили слуги-вижі, які виконували допоміжні слідчі функції. Їх мав кожен з перерахованих урядників⁴⁵. Тож чисельно замковий уряд складався з чотирьох постійних урядників на чолі із старостою та кількадесят вижив, котрі виконували допоміжні функції відповідно до їхньої затребуваності у той чи інший час.

Подібні склади замкових урядів по аналогії з Луцьким замковим урядом функціонували в інших хамках другої оборонної лінії, що проблематично через брак джерел можна з впевненістю говорити про замки першої оборонної лінії. Цілком очевидно, що новопризначений староста/намісник сам на власний розсуд формував склад та персонал замкового уряду. Тож у замках першої оборонної лінії старости, вочевидь, керувались подібним принципом, бо в умовах постійної воєнної загрози їм потрібно було покладатися на довірених урядників. Саме їм прикордонні старости жалували певні землі й маєтності як аванс або у винагороду за службу.

⁴⁵ В. Поліщук, *Офіційні свідки – вижі Луцького замкового уряду в 1561–1567 рр. (особовий склад та службове підпорядкування)*, „Соціум. Альманах соціальної історії“, Кіјów 2005, wyd. 5, s. 28–39.

Streszczenie

Andrij Błanuca

Zamki graniczne południowych ziem ukraińskich i ich administracja: struktura, pełnomocnictwa, władza

Ukraińskie zamki graniczne stanowiły ważny, system umocnień i obrony południowych granic Wielkiego Księstwa Litewskiego do połowy XVI wieku, gdy ziemie te zostały włączone Królestwa Polskiego. Ten istotny, z powodu ciągłego zagrożenia południowych granic WKL ze strony koczowników, dla władz centralnych problem, władcy litewscy próbowali rozwiązać poprzez nakładanie obowiązków obronnych na miejscową ludność. Autor opisuje i poddaje analizie struktury administrowania systemem obronnym: pełnomocnictwa namiestników i starostów, ich pełnomocnictwa i możliwości realizacji powierzonych zadań.

Summary

Andriy Blanutsa

Borderlands castles and their administration: structure, powers, authorities

Borderlands (Ukrainian) castles constituted important system of fortifications and defense of the southern borders of the Grand Duchy of Lithuania since to the middle of the XVI century, when they were incorporated into the Kingdom of Poland. This essential for the central government problem due to the constant threat of the nomads on the southern borders Grand Duchy, Lithuanian rulers tried to solve its by imposing defensive functions of the local population. The author describes and analyzes the structure of the defense system administration, powers of attorney governors and mayors and the possibility of their authority.